
KİTAP TANITIMI / BOOK REVIEW

Muhammed Cevâd Meşkûr, *Târîh-i Şîa ve Fırkabâ-yî İslâm tâ Karnî-ı Çabârrum*, Tahran 2000.

Hazırlayan

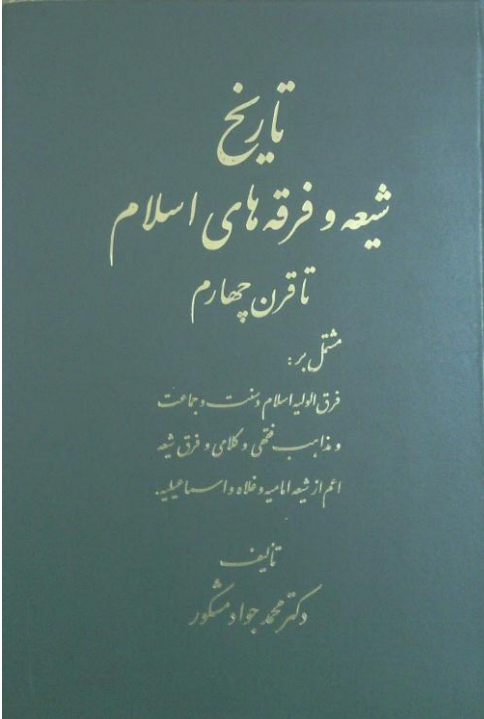
ŞAHİN AHMETOĞLU*

Yirminci asrın önemli bilim adamlarından olan Prof. Dr. Muhammed Cevâd Meşkûr (1918-1995),¹ Tarih, İslam Tarihi ve özellikle

* Y. Doç. Dr. | Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü
¹ Prof. Dr. Muhammed Cevâd Meşkûr 20. y.y. İran'ın ünlü tarihçilerinden olup, özellikle İslam Mezhepleri Tarihi alanında yaptığı çalışmalarıyla adından söz ettirmektedir. Meşkûr'un çalışmalarından bazıları şunlardır: 1. Tanıtımını yaptığımız *Tarih-i Şîa ve Fırkabâ-yî İslâm ez Ağaz ta Karnî Çabarrom*, Tahran 1379/2000; 2. *Ferbeng-i Fırak-ı İslâm*, Meşhet 1996; 3. *Seyr-i Kelâm der Fırak-ı İslâm*, 1. Baskı, Entezarat-ı Şark, Tahran 1368/1989; 4. *Tarîb-i İran Zemin*, Tahran 1366/1987; 5. *Tarîb-i Tebriz tâ Payân-i Garn-i Nebhom-i Hicri*, Tahran 1973; 6. Eş'arî Ebî Halef Sa'd b. Abdullah, *Kitabul-Makâlât ve'l-Fırak*, thk. ve tsh. M. C. Meşkûr, Haydari Matbaası, Tahran 1963; 7. Nevbahtî, *Fırakuş-Şîa-yî Nevbahtî*, tercüme ve talikat M. C. Meşkûr. Tahran 1983; 8. Abdulkahir Bağdâdî (429/1037), *Tarîb-i Mezabib-i İslâm ber Esâs-i Tercüme-yi el-Fark-u beyne'l-Fırak-ı Bağdâdî*, bâ mukaddime ve havaşi ve talikat Dr. M. C. Meşkûr, 3. baskı, Matbaâ-yî İsrâkî, Tahran trz.; 9. el-Mehdi Lidinillah Ahmed b. Yahya el-Murtaza el-Yemenî, (h.840/1436) *el-Minyetü ve'l-Emel fî Şerh'il-Milel ve'n-Nihal*, thk. M.C.Meşkûr, Beyrut 1990, (eser daha önce M.C.Meşkûr tarafından *Kitabu el-Milel ve'n-Nihal min ezâil Kitab'il-Babril-Zabâir'il-Cami' Limezâbibî Ulemâ'il-Emsâr* adıyla 1959 yılında Tebriz'de neşredilmişti); 10. Mirza Ağahan Kirmâni, *Haftad-u Dü Millat*, mukaddime ve talikat M.C. Meşkûr, Tahran, Matbuati Atayi 1362/1979; 11. *Heftad-u Se Mellat ya İtikâdât-i Mezâbib*, tsh., M. C. Meşkûr, Tahran 1341/1962. Meşkûr'un hayatı ve çalışmaları hakkında ayrıca bkz., *Sa'ye Meşkûr- Yadrâme-i Ostade Fağîd Dr. Muhammed Cevâd Meşkûr*, Tahran 1374/1995; Golizar, Meşahir, *Zendeginame Der Gozeştegane Meşahir-i İran*, Encümeni Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengi, Tahran trz., s. 216 vd.; Şahab, Ali, "Be Yâd-e Ostad Muhammed Cevâd Meşkûr", "Kolek" Dergisi, sayı: 60, 1374/1995, s.375-376; Sâdeg, Saîd Mir Muhammed, "Be Yâd-e Ostad", "Miras-e Cavidân" Dergisi, yıl 3, sayı: 1, s. 141-142; "Salrooz-i Hamûş-i Muhammed Cevâd Meşkûr- Muverrih ve Pejuheşgar", *Habergozari-i Kitâb-i İran* içinde, Tahran 1388/2009; M. C. Meşkûr, "Zendeginame-yi Men", müellifi olduğu *Tarîb-i Siyasi-yî Sasaniyân* (Tahran 1367/1988) eserinin 26-32. sayfalarında özgeçmiş.

İslam Mezhepleri Tarihi alanında çok sayıda çalışmasıyla dikkati çekmektedir. Bu çalışmalarından *Şîa Tarihi ve İslâm Fırkaları – Hicri Dördüncü Asra Kadar*² eseri mezhepler tarihi açısından önemli bir incelemedir. Yazar, Müslümanlar arasındaki ihtilâfların Beni Ümeyye ile Haşimiler arasındaki eski sürtüşmelere kadar gittiğinden bahisle konuyu tarihi bir derinlik içinde ele almaktadır. Eserin adından da anlaşılacağı üzere İslâm'ın ilk asırlarındaki fırkalar bilim adamı gözüyle ele alınmıştır. Bugüne kadar Türkçeye kazandırılmamış bu eserin, bilim çalışmalarında önemli kaynak oluşturacağı düşüncesiyle tanıtımı yapılmıştır.

Meşkûr esere kısa bir Önsöz'le başlamış, toplamda yüz on altı başlık kullanmış, sonda genel fihristle birlikte, ricâl, kelâm, fırkalarla ilgili eserlerden oluşan önemli bir kaynak listesi vermiştir. Eserin son kısmında dört adet resim yer almaktadır. Resimlerin altında

Molla Ali Ekber'in *Akâidü's-Şîa ve Fevâidü's-Şeriâ* eserinden iktibas edildiği yazmaktadır. (s. 250-3). Eser toplam üç yüz on iki sayfadan oluşmaktadır. Yazar, Müslümanlar arasındaki ayrılıkların sebebini, özellikle Benî Haşim ve Benî Ümeyye arasındaki cahiliye döneminden beri mevcut olan ihtilafta görmektedir. Mekte'deki yönetimin ilk başta Emevilerde

² Eserin orijinal adı *Tarib-i Şîa ve Fırkâ-yi İslâm tâ Garn-i Çabarrom*'dur. Eser ilk defa 1989 yılında Tahran'da basılmıştır. Tanıtımda 2001 (Tahran) baskısı kullanılmıştır.

olduğunu, İslâm'ın gelişi ile birlikte ise idarenin Haşimilere geçtiğini, bunun da Emeviler tarafından kabul görmediğini ve aralarındaki husumetin Hz. Peygamber'in (S.A.V.) vefatından sonra artarak devam ettiğini vurgulamaktadır.

Şîa tarihindeki önemli olaylardan biri olarak kabul edilen Gadir-i Hum konusunu ele alan müellif olayı şu şekilde anlatmaktadır: “Veda Hacc'ı ile aynı yılda vuku bulan Yemen Savaşı dönüşünde, savaşa katılanlardan bazılarının ganimetlerden birçok giyecek almış olması Hz. Ali'nin kızmasına neden olmuş, haberi olmadan böyle bir şeyin yapılmasına karşı çıkmış ve aldıkları ganimetleri geri iade ettirmiştir. Bu grup Hz. Peygamber'e (S.A.V.) giderek Hz. Ali'yi şikâyet etmiş ve aralarındaki husumeti gören Hz. Peygamber (S.A.V.) onları bir araya toplayarak: “Ey İnsanlar Ali'den şikâyet etmeyin, Allah'a yemin olsun ki Allah'ın zatı ve yoluna karşı Ali en tavizsiz olanınızdır”³ demiş ve Hac merasiminden sonra kendi ordusuyla Medine'ye dönmüştür. Yazar devam ederek Gadir-i Hum denilen mekânda vuku bulan ve Şîa kaynaklarında geçen şu bilgileri aktarır: “Gadir-i Hum denilen bölgeye geldiklerinde, “Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer (bu görevini) yapmayacak olursan, O'nun elçiliğini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz, Allah, kâfir olan bir topluluğu hidayete erdirmez”⁴ âyeti inmiştir. Bu sırada Hz. Peygamber (S.A.V.) devenin üzerine çıkmış ve Hz. Ali'yi de yanına alarak şöyle demiştir: “Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır”. (s. 4-6)

Daha sonra Sakifey-i Benî Saide'deki halife seçimi ile bilgi veren yazar seçimle ilgili İbn Kuteybe'den nakillerde bulunmaktadır. Hz. Ebubekir'in seçimi ve onun Hz. Ali'ye biat etmesi için çağrıda bulunması, Hz. Ali'nin bunu kabul etmemesi ve Hz. Ebubekir'in “Fatıma onun yanında oldukça o biat etmez” demesinden bahseder. Hz. Fatıma'nın vefatından sonra Hz. Ali'nin biat etmesinin sebeplerine değinerek, onun Müslümanlar arasında tefrika olabileceği endişesiyle biat ettiğini vurgulamaktadır. (s. 7-12)

Müellif Hz. Ali taraftarlarının bir kısmının Muhacir, bir kıs-

³ *Siretü İbn Hişam*, c. 4, s. 250; Taberi, *Tarihü'r-Resul ve'l-Müluk* c. 3, s. 168.

⁴ Maide Suresi, 67.

mının ise Ensar'dan olduğunu belirterek Yakubî'de geçen isimlerini şu şekilde zikreder: Abbas b. Abdulmuttalib, Fazl b. Abbas, Zübeyr b. Avam, Halid b. Saîd, Mikdad b. Amr, Salman-i Farisi, Ebuzer Giffari, Ammar b. Yasir, Bera' b. Âzeb, Ebî b. Ka'b. Hz. Ali taraftarlarının bu dönemdeki sayısı hakkında da Şii muhaddislerden örnekler vermekte, onun taraftarlarının yedi bin civarında olduğunu vurgulamaktadır. (s. 13) Yazar Tefrika Hadisi'nin değerlendirmesini yaparak, Hz. Peygamber'in (S.A.V.) vefatından sonra Müslümanlar arasında ortaya çıkan ihtilaflardan bahsetmektedir. (s. 17-21) Hz. Osman'ın ve Hz. Ali'nin hilafeti dönemine ait önemli olaylarından bahseden yazar, halifenin öldürülmesi, Tahkim olayı ve Hasan b. Ali'nin hilafeti konularını değerlendirmektedir. (s. 22-31) Emeviler'in Şia'ya karşı olumsuz tutumu, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi ve Kerbela olayının sebepleri müellif tarafından açıklanmaktadır. (s. 32-6)

İslam Fırkaları başlığı altında ilk İslam fırkalarının siyasi olduğunu belirten müellif, bunların sonradan dini/mezhebî fıkralara tebdil edildiklerini savunmaktadır. O, en eski fırkaların *Osmaniyye Fırkası* -Halife Osman'ın kanını talep edenler, ikinci fırkanın ise *Şia Fırkası* -Ali b. Ebî Talib'in taraftarları, Havâric ve Mürcie olduklarını belirterek Kaderiyye, Mutezile, Cebriyye ve Eşariliğin daha sonra ortaya çıktığını açıklamaktadır. (s. 37) İslam fırkalarından Hariciler, Şia, Mürcie'yi inceleyen müellif, İmamet hakkındaki ihtilaf, nass taraftarları, nassî celî ve nassî hafî'ye bağlı olanlar, İmamet'in fadil ve mefdul oluşu, İmam'ın kabilesi ve akrabaları hakkında ihtilaf, Şii İmamiyye'nin imamet nazariyesi, Hz. Ali'nin imametinin delilleri, Abdullah b. Zübeyr'in halifelik iddiası, Hz. Hüseyin'in şahadetinden sonra ortaya çıkan olaylar, Tevvabun hareketi, Muhtar'ın kıyımı, Muhammed b. Hanefiyye ve Keysaniyye gibi konuları ele alıp incelemiştir. (s. 37-59)

Yazar Zeydiyye fırkasından bahsederek, Zeydiyye'nin on dokuz fırkaya ayrıldığını ifade ederek isimlerini şu şekilde açıklamaktadır: 1. Butriyye / Ebteriyye. 2. İbrikiyye. 3. İdrisiyye. 4. Carudiyye / Serhubiyye. 5. Ceririyye / Süleymaniyye. 6. Hasaniyye. 7. Hüseyniyye (Hüseyniyye göre imamlar; 1. Ali b. Ebî Talib, 2. Hüseyin b.

Ali, 3. Zeyd b. Ali b. Hüseyin, 4. Yahya b. Zeyd, 5. Âsâ b. Zeyd, Muhammed b. Abdillâh b. Hasan'dır). 8. Hüseyniyye 9. Haşabiyye / Serhabiyye. 10. Halefiyye. 11. Dukeyniyye. 12. Zükeyriyye. 13. Sab-bahiyye. 14. Sabbahiyye. 15. İcliyye. 16. Kâsimiyye. 17. Mursiyye. 18. Nu'aymiyye. 19. Yakubiyye. (s. 59-63)

Eserinde Mu'tezile'ye de yer veren müellif, Mu'tezile'nin Beni Ümmeyye'den Abdilmelik Mervan zamanında ortaya çıktığını ve Cebriyye'ye karşı olduklarını ifade ederek, onların Usul-i Ham-se'sini açıklamaktadır. Yine Mut'tezile'nin Vasiliyye, Hüzeyliyye, Nazzamiyye, Habitiyye, Bişriyye, Ma'muriye, Murdariyye, Sema-miyye, Haşimiyye, Cahızıyye, Hayatiyye, Cubbaiyye ve Behşemiyye gibi on üç fırkaya ayrıldığından bahsetmektedir. (s. 63-6)

Müellif, İslâm'da Kelâm İlmi başlıklı kısımda, kelim ilminin ortaya çıkmasının sebeplerini tercümelere bağlamaktadır. Yine bu kısımda Eşariliğin ortaya çıkışı, Ebu'l-Hasen Eşari'nin hocacı Ebu Ali Cübbai ile olan tartışmaları ve tartışma sonucunda Eşari'nin Mu'tezile'den ayrılması anlatılmaktadır. (s. 67-70). Yazar, Şiilikte Kelam başlığı altındaki kısımda Şiî ulemanın kendi görüşlerini savunmak için deliller kurguladığını ve bunu yaparken de Mu'tezili bir metodu benimsediklerini ifade etmektedir. Ayrıca bu kısımda Ebu Müslim Horasani, bazı ilk Şiî kelamcılar, Abbasi Şiileri, Abba-si Şiî Fırkaları, Alevî Şiilerinden bahsedilmektedir. (s. 70-92)

İslâm Şeriatı'nın Kaynakları başlığı adı altında müellif, Kur'an, Sünnet, Hadis, İcma, Kıyas ve Akıl, Fıkhın Târifi, İctihad; İftâ', Ehli Hâdis ve Rey', Dört Mezhep- İmam Ebu Hanife, İmam Ma-lık, İmam Şafîi, İmam Ahmed b. Hanbel, Caferî Fıkhı, Zeydi Fıkhı gibi konuları ele alıp incelemiştir. (s. 93-106)

Müellif Şiî İtikadının Özellikleri başlıklı bölümde, İmamet ve Velâyet, İsmet, Takiyye, Beda', Muta, Rec'at, Şiî Kelam Akidesi, Mehdi, İslâm'da Mehdi, Şîa'da Mehdi, On birinci İmam'ın vefatın-dan sonra İmamiyye'nin ihtilaf ettiği konular, Kâim Âl-i Muham-med, Zuhur'un özellikleri gibi konularla birlikte, Dört Naip, Hüse-yin b. Hallac Mansur, İbn Ebî el-Ezâgir Şelmağani, Ebu Muham-med Şariî, Muhammed b. Nasîr Nemîri, Ahmet b. Halal Ebrtayî Kerhî, Ebû Tahir Muhammed b. Ali b. Bilal gibi şahıslar hakkında

bilgiler vermektedir. (s. 107-46) Şiî İmamiyye'nin Fırkaları kısmında, İsnâ Aşeriyye, Ahmediyye, Eshab-i Sahifeyi Melune, Eftasiyye, İmamiyye, Ehl-i İman, Ehl-i Fitrat, Bakıriyye, Ca'feriyye (İsnâ Aşeriyye'nin bir diğer ismi, fikhî konularda Cafer Sâdık'a bağlı olanlar), Ca'feriyye (11. İmam Hasan Askerî'nin kardeşi Cafer b. Ali'nin taraftarları), Haseniyye, Râfıza, (ilk Kufe Şiîleri ve Zeyd b. Ali'nin taraftarları), Râfıza (Muğire b. Said'in ilk taraftarları), Sümeyyiyye, Sekâkiyye, Siyabiyye, Şeytaniyye, Şia, Tatarıyye, Ammariyye, Fethiyye, Katiyye, Muhaddise, Mufdaliyye, Muhammediyye, Memture, Navusiyye, Nahliyye, Nefisiyye, Numaniyye, Vakıfiyye, Hişamiyye, Ya'furiyye, Yünusiyye fırkalarını ele alarak ve her fırka hakkında kısa açıklamalarda bulunmaktadır. (s. 146-51)

Yazar, Şiî Gulât konusunu müstakil olarak ele almıştır. O, Gulât isminin imamları aşırı derecede yüceltenlere denildiğini söyleyerek, Kur'an ve Hadis'te Gulât'ın yasaklanması, Gulât ve Kur'an, Peygamber ve İmamlar hakkında Gulât, Hz. Ali ve imamların Gulât'tan usandıkları ve yüz otuz bir Gulât fırkasından bahsetmektedir. (s. 151-82) Müellif eserinde İsmailiyye fırkasına da geniş yer vermiştir. Şöyle ki, İsmailiyye fırkasının kaynakları kısmında İsmail b. Cafer, Ebu'l-Hattab, Muhammed b. İsmail, Meymun Kaddah ve oğlu Abdullah, Dendan, gizli İmamlar, va'd olunmuş imam, İsmailiyye'nin ilk silahlı daveti, Karmatiler ve sosyal durumu, Fatîmi Karmatî ilişkileri, Mustavliyye ve Nizariyye fırkaları, Hasan Sabbah ve Yeni Davet, İsmailiyye'nin lakapları, İsmaili Kelam akâidi ve yirmi sekiz İsmaili fırkasından söz etmektedir. (s. 182-234)

Eserin son kısmında Rical, Kelam ve fırkalarla ilgili eserlerin bibliyografisi ve Fihrist yer almaktadır. (s. 235-312)

Eserdeki konulara dikkat edildiği zaman İslam fırkalarından biri olan Şiîlikle birlikte diğer İslam fırkaları hakkında da bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Özellikle Şiîliğin ortaya çıkışı ve fırkalara ayrılışı tarih, ricâl, tabakat eserleri referans alınarak açıklanmaktadır. Şahıslar üzerine yapılan titiz araştırmalar eserin önemini daha da artırmaktadır. Bu sebeple eser, İslam fırkaları ve özellikle Şiî tarihi hakkında yazılmış bilimsel ve yetkin eserlerden biri olarak kabul edilebilir.